

— EPILOGOA —

Omaetxebarria: Euskarari buruzko pentsaera eta sentiera¹¹⁷*Paulo Agirrebaltzategi*

Ignazio Omaetxebarria polifazetikoak izan zen bere bizitzan eta poligrafoa bere idatzietan. Hizkuntzalaritza eta euskalaritza zituen bere zaletasun barnekoenatarikoak. Euskararen barruko egituren azterketak erakarri zuen bereziki, onomastika historikoarekin eta testu zaharren irakurketa filologiko kritikoa-rekin batera.¹¹⁸

Omaetxebarria ez zen soziolinguista izan, baina hizkuntzaren antropologiaz ondo jabetuta zegoen. Euskararen antropologiaz, hain zuzen ere, hitzaldi guttiz adierazgarria eman zuen 1960ko Kongresuan: “Razones y motivos que nos deben animar a trabajar por el euskera” titulupean.¹¹⁹ Hiru ataletan banatu

¹¹⁷ Bilduma honetan jasotako idazlanak aipatzean, bertoko orrialdea dago adierazita parentesi artean, ez jatorrizko iturriarena.

¹¹⁸ Euskararen inguruko haren idazlanik nagusia *Euskera. Un poco de gramática y algo de morfología del verbo vasco* izan zen (Ed. Icharopena, Zarautz, 1959). Testu historikoen azterketei dagokienez, aipagarria da “El vascuence de Fray Juan de Zumárraga” (ik. 99-119 or.); toponimia eta antroponimia historikoen azterketa askotxo argitaratu zuen: “Nombres propios y apellidos en el País Vasco y sus contornos” (ik. 225-245 or.) eta “Nombres propios y apellidos en Oñate. Consideraciones histórico-lingüísticas” (ik. 246-269 or.) horietakoak dira. Hizkuntzalaritzako bere zaletasuna eta iaioatasuna handiak izanik ere, eta euskarari buruzko bere idazlanak gutxi ez diren arren, bestelako eginkizunek hartu zuten batez ere haren bizitza. Behin baino gehiagotan dakar honelatsuko “kexu” edo oharririk, hizkuntzako gairen bat sakonago aztertu ez izanaren aitzakitzat: “...y la necesidad de dedicar frecuentemente mi atención a otros asuntos...” (... “dejando para otra oportunidad un posible estudio más detenido” (Koldo Mitxelena *Textos arcaicos vascos*, 71. or.). Aukera berri hori ez zitzaion iritsi nonbait!

¹¹⁹ Bilduma honetan bertan aurki dezake irakurleak hitzaldi hori (248-260 or.). Paperik gabe jaulkitako hitzaldia, magnetofonoz hartu zuten nonbait, eta gero idatzira aldatu.

zituen arrazoi horiek: 1. Giza arrazoiak (psikologikoak); 2. Adimen-arrazoiak (intelektualak); 3. Arrazoi praktikoak. Dena dela, hirutariko arrazoiok zerbait nahasita ageri dira atalotan, hizlariak berak ohartarazten gaituenez.

Aurrenik, norberaren giza nortasunaren sustraiak zaintzea du harentzat euskaldunak euskara lantzearen helburua. “Arrazoi psikologikoa” deitzen duen hori arbasoekiko begirunea edo “pietatea” bertuteari lotuta dago: “Así que, en primer lugar, debemos, pues, cultivar nuestro euskera, que es parte de nuestra personalidad; que responde al lugar y tiempo en que estamos; que es el idioma de nuestros padres, el idioma en que hemos rezado, en que se ha formado un poco nuestra mentalidad, nuestra alma...” (“Razones...”, 249. or.). Ikasteaz gain, “landu” egin behar du fraideak edo fraidegaiak eta euskaldunak euskara.

Omaetxebarriaren arabera, euskara “no es sólo para entendernos, no es sólo un instrumento” (“Razones...”, 253. or.) —garbi ageri da hor hizkuntza komunikazio-tresnatzat bakarrik hartzen dutenen aurkako iritzia—. Berarentzat hizkuntza eta, beraz, euskara, kultura da eta kulturari guztiz itsatsita dago hiztunentzat, hizkuntzan gordetzen delako giza esperientzia, eta kulturaren gordailu delako hizkuntza: “Un idioma constituye como una atmósfera, como un ambiente de resonancias milenarias...” (“Razones...”, 257. or.). Lehenagoko beste artikulua batean agian argiago agertua zuen ideia bera: “El lenguaje no es sólo ni principalmente expresión impersonal y algebraica de ideas y fórmulas lógicamente bien delimitadas, sino que es sobre todo estilo, color, metáfora, manifestación multiformemente matizada de una personalidad nacional hecha de determinadas preferencias estéticas, folklóricas y, en sentido más amplio, culturales”.¹²⁰ Hizkuntzaren tradizioan sustraituriko hizkuntza biziaren ba-

¹²⁰ 1951-1952 urteetan idatzizko eztabaida eduki zuten Luis Villasante eta Omaetxebarriak *Cantabria Franciscana* aldizkarian: a) Villasante, “En torno al problema del vascuence” (8. zenb., 1949-51, 40-54 or.); b) Omaetxebarria, “¿Esperanto o vascuence?” (9. zenb., 1951, 132-139 or.); c) Villasante, “Aclaraciones a ‘Esperanto o vascuence’” (10. zenb., 1952, 55-66 or.). Besteak beste, nabarmena gertatu zen bi ikuspuntuen aldea, hizkuntzaren funtzioari buruz, Villasantek ideien adierazpen-funtzioa nabarmentzen baitzuen (denotazioa, “valor significativo”), geroxeago ikusiko dugunez; Omaetxebarriak, berriz, bestelako bizipenen agerpen-funtzioa (konnotazioa, “valor expresivo”). Honela zioen Omaetxebarriak Villasanteri erantzunez: “Junto al valor puramente significativo, es preciso tener en cuenta, según lo dicho, el valor expresivo” (135. or.; bilduma honetan 241. or.).

Dena dela, hizkuntza “ideien komunikazio-tresna soiltzat” hartzea hizkuntza minorizatu edo murriztuaren —gurean, euskararen— aurkako arrazoia da, horretarako erdarak baliozkoa-

lioa nabarmentzen du bereziki Omaetxebarriak.

Bestalde, eta oraintxe esandakoetatik, hain zuzen, hizkuntza berria ikastea aberasgarria da, kultur eduki eta balio berriak ematen dituelako: “los bilingües y los trilingües suelen tener más cultura” (“Razones...”, 253. or.) eta “el monolingüismo es como el provincialismo lingüístico” (“Razones...”, 255. or.). Horregatik hizkuntzen eta kulturen ugaritasuna Jainkoaren nahi eta probidentziaren arabera dela uste du: “En la humanidad hay diversos pueblos cada uno de los cuales tiene sus usos y costumbres, sus tradiciones, su folklore, sus leyes, sus virtudes, su lengua, su arte, su estilo”.¹²¹

Areago, euskara ikastea beste hizkuntzetara burua irekitzeko bidetzat ulertzen du Omaetxebarriak (“Razones...”, ik, 255. or.). Euskara ikastea hori aztertzea eta lantzea da harentzat, barne-analisiaren bidez horretaz jabetzea; horrela ikasteak laguntzen du bestelako hizkuntzak ikasteko ere, besteetatik ezberdina izanik euskara.

“Arrazoi psikologiko” eta “arrazoi intelektual” horien gain ipintzen ditu berak euskara lantzeko komunikazio-arrazoiak: “Para comunicarnos con nuestros paisanos en nuestra lengua, que no es simplemente cifra o álgebra o esperanto” (“Razones...”, 257. or.). Matematikako hizkerak baino komunikazio-modu askoz sakonagoa darama hizkuntza biziak, beraren ustez; eta noberaren bizi-esperientziako hizkuntza –euskaldunarentzat euskara– komunikazio-kalitate handiagoko eta aberatsagoko baliabidea da. Euskara ez da euskaldunarentzat norberaren ideiak adierazteko “kanpo-tresna hutsa”, berneraturiko adierazpidea baizik. Norberaren bizipenetako hizkuntza biziak ematen du komunikazio sakonerako ahalbide hori. Ildo horretatik herri-hizkeraren eta hizkera biziaren goraipea egiten du.¹²²

Eta hemen hasierako arrazoi psikologikoa eta arrazoi praktikoak lotzen ditu, giza garapenaren arrazoia bera praktikotzat hartuz: “Además, otro motivo: para ulterior desarrollo de nuestra propia personalidad humana” (“Ra-

---

goak gertatu ohi direlako. Hizkuntzaren ikuspegi errazional-pragmatiko horixe izan ohi da herri-hizkuntza minorizatuak landu eta erabiltzearen aurkako arrazoibide baliatuenak; kontuan izan gabe ama-hizkuntzak izan ohi dituen bestelako komunikazio-sakontasunak, Omaetxebarriak berak azpimarratuko dituenak.

¹²¹ “¿Esperanto o vascuence?”, a. a., 259. or.

¹²² Ik. 259. or. Eta honako iradokizun hau jaulki zuen ondoren: “... es posible que la revolución franciscana religiosa en gran parte tuviera mayor alcance por esa su conjugación con la lengua popular, por esta su encarnación en la lengua popular” (259. or.)

zones...”, 258. or.). Euskararen ikasketa funtzional hutsetik hori barrutik ezagutzera eta horren barrunbeez jabetzera jotzen du Omaetxebarriak, euskaldunaren giza nortasunaren garapenaren bila.

Azken batez, eta hitzaldiaren tituluak berak adierazten duenez, Ignazio Omaetxebarria Kongresuaren zuzeneko helburutik, eta bereziki euskararen balioztapen instrumental-pastoraletik, harantz joan zen, “Euskera ‘valore’ bat ote da, gaur egunean ere, guretzat?” galdetuz hasi ondoren bere hitzaldia. Guztiz bestelakoak dira haren arrazoibideak. Euskararen barne-balioak –antropologikoa, kulturala, linguistikoa, komunikatiboa, poetikoa– dira harentzat garrantzizkoenak hitzaldi horretan. Eta gainera pastoraltzako sakoneko komunikazio-tresna izatearen oinarrian daude horiek.¹²³ Horregatik behar dute apaizak eta fraideak euskara bizia landu eta erabili pastoraltzan.

“Finalmente, para que no desaparezca una reliquia tan venerable del patrimonio lingüístico de Europa” esanez amaitu zuen bere arrazoibideen azalpena, eta hitzaldia bera (“Razones...”, 260. or.), ordurarte emandako motibazioetan labain egin eta “ondare historikoaren arrazoiak” bakarrik onartzen dutenak ere nolabait asetzarren edo.

Purismoaz eta euskarazko kultur terminologia jasoaz jardun zen maiz Omaetxebarria. Besteak beste, goian aipaturiko “¿Esperanto o vascuence?” artikuluan –Villasanteri erantzunez, 1951n idatzitakoan– agertu zuen horri buruzko bere pentsaera, hizkuntzaren “adierazkortasun-balioa” azpimarratzearekin batera.¹²⁴ Harentzat, eta nolabait Villasanteri kontra eginez, euskararen biziraupena eta garapena literatura lantzean datza funtsean: “La vida del euskera depende más de la bella literatura que de la admisión incontrolada de términos extraños”.¹²⁵ Dena dela, terminologia berria lantzearen alde dago, euskara kultur hizkuntz moderno bihurtzeko, baina neologismo gehiegizko

¹²³ Ezaguna da Omaetxebarria bera katekesi eta liturgiako euskarazko materialak lantzen saiatu zela batez ere 1930.eko eta 1940.eko urteetan.

¹²⁴ Edozein hizkuntzak duen adierazpen-funtzioa eta hizkuntza biziak hiztunarentzat duen “adierazkortasun-balioa” bereizten ditugu hemen, Omaetxebarriaren pentsaera zehaztu nahian, eta beraren eta A. Villasanteren arteko ikuspegi ezberdinak ere nabarmentzeko.

¹²⁵ “¿Esperanto o vascuence?”, a. a., 24I. or. Villasantek euskararen biziraupenerako kultur terminologia modernoa landu beharra zuen azpimarratua, horretarako erdarazko terminologiaren mailegu-bidea beldurrik gabe erabiliz. Bi autoreek erabili zuten eztabaida hori –literatura *ala* terminologia– askoz geroago berrituko zen euskalgintzaren munduan, UZEIren hiztegi gintza eta terminologiako planak eta lanak zirela tarteko.

eta artifizialetik nahiz erdarazko terminoak mekanikoki hartzetik ihes eginez: “Si se había logrado superar el anterior purismo patológico, tengamos cuidado de no incurrir en otra corriente patológica de más funestas consecuencias. Hablemos y escribamos en vascuence con discreción y cordura, evitando los exclusivismos convencionales. Bien está que procuremos que el vascuence alcance también la categoría de lengua de cultura, pero no olvidemos que eso no se logra convirtiendo por decreto el vascuence en esperanto...”¹²⁶

Euskarazko terminologia modernoari dagokionez, purismoak proposaturiko neologismo sistematiko eta artifizialaren bidearen eta mailegu sistema “mekanikoaren” tartean jartzen da Omaetxebarria, euskararen barne-baliabide berezkoak –deribazioa?, lerrakuntza semantikoa?– azpimarratuz, eta nolana ere, baliabide ezberdinei atea itxi gabe.¹²⁷

Purismo itxi eta artifizialaren oso kontrakoa zen.¹²⁸ Baina oraingoan “admisión incontrolada de términos extraños” delakoari buruz ari da, eta garbizaletasun sano eta irekiaren alde onak ere eztabaida-mahaiaren gainean jarri nahi ditu: “...no se puede negar que para vigorizar su personalidad el vascuence debe nutrirse de la savia lingüística acumulada por mil aportaciones anónimas en la masa del pueblo vasco”.¹²⁹

¹²⁶ “¿Esperanto o vascuence?”, a. a., 24I. or. “Si convertimos al vascuence en esperanto, desaparecerá rápidamente”, dio beste leku batean (24I. or.).

¹²⁷ Badu artikulua bat, ustez argitaratu gabea, “Itz berriak eta erdal-itzak” izenekoa, non zuzenean baztertzen baititu gehiegizko garbizalekeria nahiz mordoilokeria sistematikoko eta estuak, “erdibidea” edo, hobeto, bide-aniztasuna proposatzen baitu, kasu bakoitzean hitzaren egokitasuna bilatuz: “... itz zarrak eta garbiak bakarrik beti erabili nai izatea izkuntzaren bizitzari kateak ipintzea da. Ulertzen ez diran itz berriak beti sortzea itz berrikeri itsusia besterik ezta. Ez garbizalekeri, ez itzberrikeri, ez erdalizkeri; ez geiegizko neologismorik, ez purismo ilgarrikeri, ez galicismo mardoilorerik eztegu bear; itz bakoitzari dagokion tokia bai”.

¹²⁸ Bere *Euskera* liburuaren bigarren ataleko “Crestomatía” edo euskarazko testuen antologia aurkeztean, hizkuntzaren izaera kolektiboarena erabili zuen garbizalekeriaren aurkako arrazoi-tzat: “No seamos de criterio cerrado y apriorístico, si queremos huir del peligro del subjetivismo, fatal sobre todo en cuestiones de lenguaje, que por definición es un fenómeno social –y no individual– resultante de la necesidad que los hombres tienen de comunicarse los unos con los otros” (210. or.).

¹²⁹ “¿Esperanto o vascuence?”, a. a., 246. or. “Batuetan itz berri batek, erderazko itzak baiño argi geiago ematen du; beste batuetan, piska bat esan nai dana, illundu arren, kili-kili bizigarri bat sortzen du adimenean”, zioen gorago aipaturiko “Itz berriak eta erdal-itzak” idazkian.

Bestalde, Europako kultura modernoko terminoak, beste kultur hizkuntzek erabiltzen dituztenak, euskarak ere mailegatzeko eragozpenik ez du Omaetxebarriak.¹³⁰ Dena dela, termino horiek euskaraz transkribitzeko gaztelaniaren eredia hobesten du berak; eta horrexegatik ere termino horietako “th”, “ph” eta horrelakoak euskaraz erabiltzearen aurka agertu zen, bereziki Federiko Krutwig euskaltzain osoa zenaren iritzien aurka.¹³¹

Laburtuz, gaurko kultur terminologia jasoa lantzean, euskararen tradizio bizia eta barne-baliabideak ustiatzearen aldekoa da Omaetxebarria, neologismo sistematiko artifizialen eta erdal terminologiaren mailegatze mekanikoaren aurka.

---

¹³⁰ “Y desde luego no encuentro ningún inconveniente en que, rechazados los prejuicios puristas, se admitan en nuestra lengua los términos comunes de la actual cultura europea, que son empleados igualmente por rusos, polacos, alemanes, croatas, húngaros, italianos, ingleses, españoles, franceses...” (“¿Esperanto o vascuence?”, a. a., 246. or.).

¹³¹ Izatez, Omaetxebarriaren erantzun-artikulu osoa hartuta, Villasanteren beraren iritzien aurka baino gehiago doa hura, Villasantek bere artikulua bigarren zatian Krutwig-engandik harturiko ideien aurka; ezin ukatu, hala ere, bi frantziskotarren iritzien arteko ezberdintasunak.